

IV

КАКО ЈЕ ИЗГЛЕДАЛА РАДОСЛАВЉЕВА ПРИПРАТА И ШТА СЕ ДОГОДИЛО СА ЊЕНИМ ФРЕСКАМА

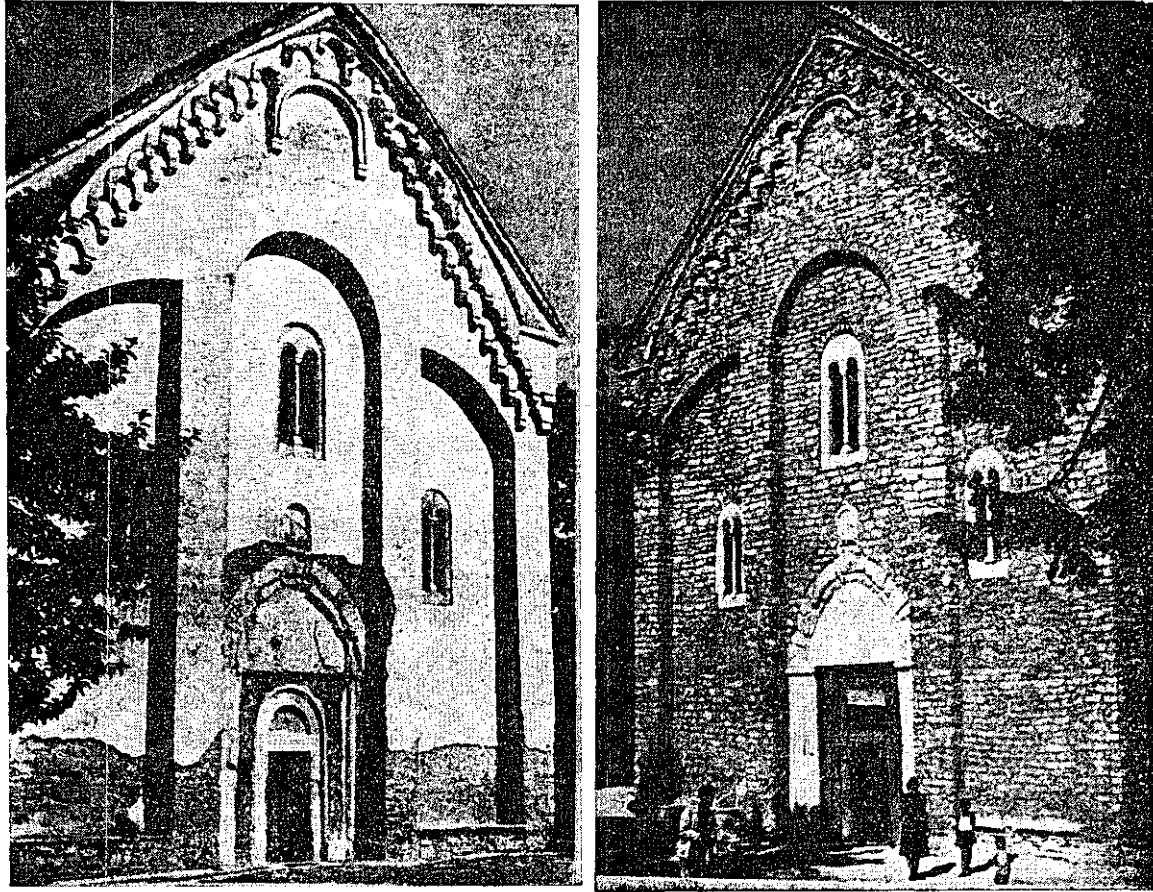
Радослављева припрата у Студеници такође није остала у своме првобитном изгледу. Може се рећи да на њој није било порушено скоро ништа ни од зидова ни од сводова, па ипак је њен изглед био измењен. До 1953 године, ми смо је гледали и споља и изнутра омалтерисану и бело окречену. Романски фриз испод њених стреја имао је профилацију наших грађанских кућа из друге половине XIX века (сл. 105). Улаз на западној фасади био је мали и није одговарао њеној општој композицији. Вероватно да је њу у такво рухо обукао мајстор Настас 1839, јер се био обавезао, да све оно што је за малтерисање омалтерише и окречи.

Када је 1953 скинут са Радослављеве припрате спољни малтер, видело се да је и она доста оштећена, а нарочито је био руиниран романски фриз под стрејама. Профилација фриза била је сакривена малтером и њена лепота није могла да дође до изражаја. На западној страни се показало да је улаз био сасвим друкче решен. То је био монументални мермерни портал висок 5,80 м. са преломљеним луком. Имао је отвор за врата широк 2,43 м., а висок 3,50 м. (сл. 101, 106). Мала, нама већ позната, врата накнадно су убачена у отвор великог портала, који се био услед потреса распао. Ово је свакако урађено 1632 године.²⁰ Оригинални портал сасвим мења изглед западне фасаде припрате; он јој уствари даје првобитни изглед с ове стране.

Данас је цела Радослављева припрата споља само фугована, а пошто је озидана бигром то јој је изглед исти као код Сопо-

ћана или Граца. Но, да ли је она заиста тако изгледала? И код ове припрате на спољним површинама су пронађени остаци малтера обојеног пурпурном бојом, исто као и код манастира Жиче, само га је нађено у мањој количини. Припрата је сигурно некада била споља цела или само делом, можда у доњим партијама, омалтерисана и црвено обојена. И не само да је била споља једноставно обојена, већ је била и украшена великим орнаментима. На пиластру испод игуманске столице, која се налази на западној страни северно од улаза, на површини коју је покривао камени сокл испод ње, пронађено је велико парче малтера величине око 40 x 50 см., пурпурно обојено и са орнаментом. Ко је и када ово радио? По остацима се ништа не може рећи. Ниски сокл који се налази око припрате је много касније додат, јер је у њему пронађен велики комад венца Богородичине цркве са источног калкана. Тај сокл је покривао овај живопис.

Све унутрашње површине Радослављеве припрате биле су покривене фреско-живописом. То се видело по остацима раније откривеним у јужној и северној капели. Међутим, у самој припрати није био откривен, све до 1953 године, ниједан фрагмент. Те године скинут је новији малтер са свих унутрашњих површина, али испод њега није било живописа. Остало га је једино нешто на унутрашњим зидним површинама бифора. Од тих фрагмената најбоље је очуван онај у Јужној бифори. То су два свеца постављена један према другом.

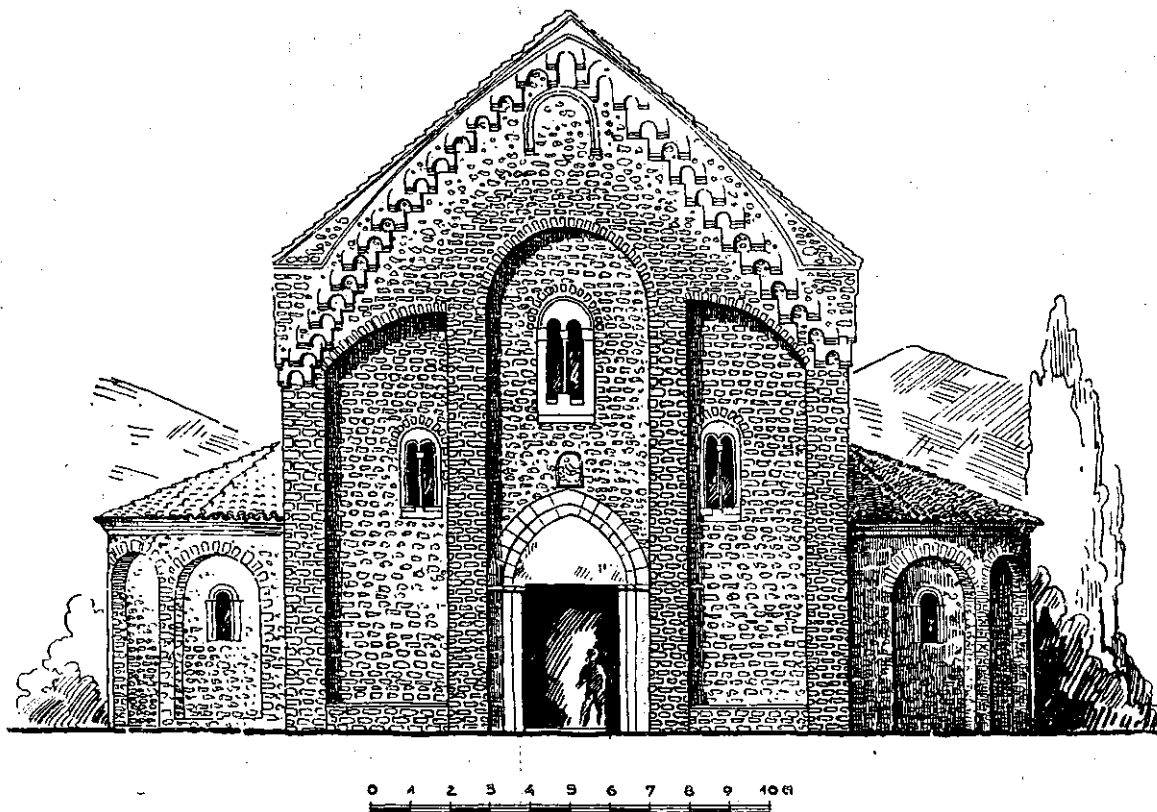
Сл. 101.— Западна страна припрате краља Радослава пре и после извршених рестаураторско-конзерваторских радова

Поставља се оправдано питање шта је било са там живописом и да ли је могућно да је сасвим пропао само од атмосферских утицаја?

Из уговора о оправци Студенице, 1839 године, видимо да је Богородичина црква са Радослављевом припратом била само до половине покривена. Вероватно да је баш Радослављева припрата била откривена, те је сасвим природно да су фреске са свих сводних површина пале. Међутим, фреске са вертикалних површина зидова, чак и у случајевима када су сводови сасвим порушени и простор потпуно откривен, не морају да падну и могу још увек дуго да се задрже, а нарочито у угловима и заштићеним местима. Зато се овде могла сматрати далеко оправданијом претпоставка, да су преостале фреске Радослављеве припрате, уништене од стране људи, а не од атмосферичарија. Ова претпоставка била је утолико вероватнија, што је фресака било у свим осталим објектима Студенице: Богородичиној

цркви, цркви св. Николе и Краљевој цркви. Живопис се очувао чак и у капели куле, па нешто и на њеним спољним површинама.

Ископавања, извршена 1954, дала су одговор и на овај проблем. На северној страни од Богородичине цркве (бр. 23 сл. 4), приликом нивелисања дворишта, уочено је да се на два места налази само ситњен креч малтер. Нешто мало боје на комадићима указало је на могућност да је то фреско-малтер, те су тада предузета ископавања. Из двеју рупа изнето је око десет ручних колица малих комада са остацима боје. Нажалост, ти фрагменти били су у трошном стању многи се распали у прашину, а многи су пропали већ приликом обијања фресака са зидова. Па, ипак, пажљивим радом успешно је издвојен остатак једне лепе главе (сл. 107), затим неколико делова лица, више делова руку, неколико комада орнамената, међу којима су најбоље очувани комади једноглавих орлова са раширеним крилима у круговима (сл. 108). Издвојено

Сл. 102. — Западна фасада припрате краља Радослава у Студеници

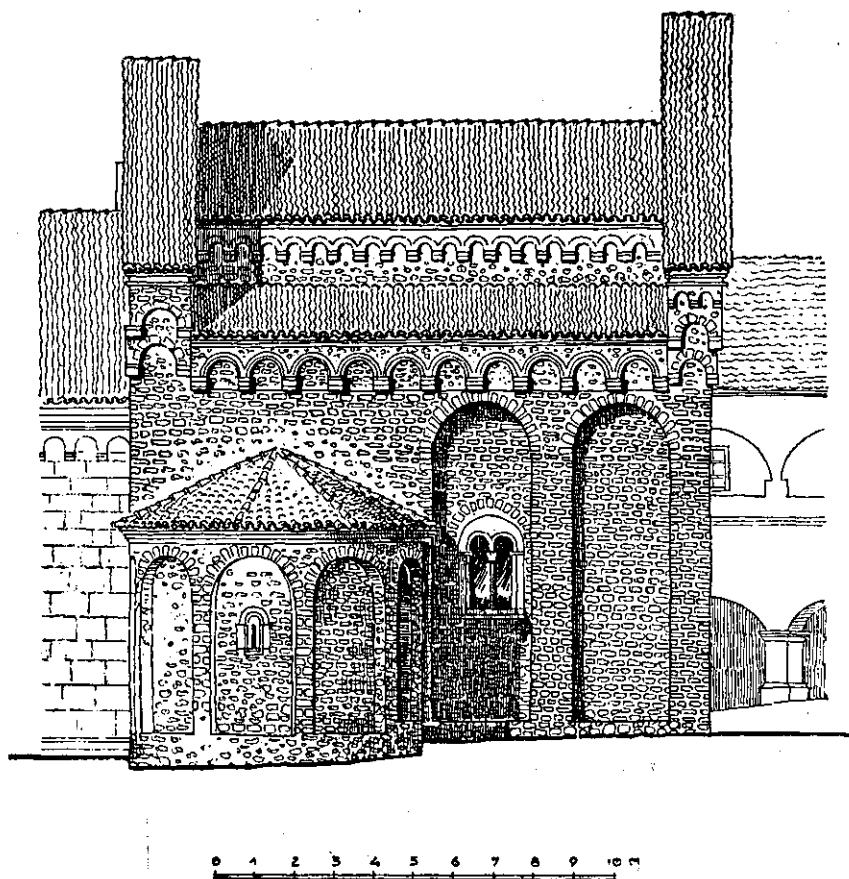
је и боје са позађа, фрагмената са одела светитеља и нимбуса.

Карактеристично је, да се и на ово мало фрагмената, могу да уоче две изразито различите технике рада или, боље речено, два сасвим различита колорита. То се нарочито уочава на сачуваним деловима глава. Док је једна глава рађена у топлим и хладним тоновима са прелазима од светложутог и цинобера до затворено зеленог, дотле је једна друга рађена у уједначеном тону индиско црвеног до мрког без нарочитих о штрих сенчења са благим прелазима. Светло жутог и зеленог на њој уопште нема.

Није тешко утврдити одакле потичу ови фрагменти. Ако их упоредимо са остацима у северној и јужној капели спољне припрате, видећемо да су и боје и цртеж потпуно исти. Ти остаци припадају живопису Радослављеве припрате.

Постоје две могућности када је живопис Радослављеве припрате могао бити уништен. Стање у коме су нађени фрагменти јасно говори да се то није догодило тако давно, у XV, XVI или XVII веку, јер да су они још тада сљуштени са зидова вероватно је да би у сталној влази земље потпуно пропали и да би се претворили у прах. То је

могло да буде најраније у прошлом столећу. Велика поправка Студенице 1839 била је прилика, када су могле да страдају. Међутим, уговором је нарочито предвиђено да се живопис не сме да квари нити да замазује, јер он „треба да се дрвности и достопамјатности ради чува и не квари.“ Мајстор је био дужан да све оно што је за малтерисање омалтерише и окречи, те би се могло помислити, да је он и поред обавезе о живопису, можда зато што су ови остаци били слаби, нашао за потребно да их скине и да зидове обично омалтерише. Контролишући тај уговор, може се опазити да је мајстор Настас водио рачуна да тачно извршава одредбе, па да се придржавао и оних најситнијих. На ово нарочито наводи то, што је радове предао 1840 године изасланику „попечитељства просвешченија и црквени дела“ секретару Петру Радовановићу, који ставља своју примедбу баш што се тиче живописа, супротно ранијој ставци у уговору: „... да се сва црква, а особито оно што је од Турака на молерају покварено, заједно с кубетом наново молерише, макар по најновијем укусу, кромје неколико стародревни икона да остану памјатодостој-

Сл. 103. — Северна фасада припрате краља Радослава у Студеници

ности ради са старим молерајем." Ова се сугестија односила свакако првенствено на Богородичину цркву, те је после ње дошло до страховитог масакрирања старог живописа и израде рђавог „молераја“ калуђера Самуила Ракића 1846 године. Постоји могућност да су остаци живописа Радослављеве припрате били уништени баш овом приликом и да су њени зидови били можда „припремљени“ за рад Самуила Ракића, али га је смрт претекла.³⁴ Чини ми се да је ова друга претпоставка вероватнија.

КОНЗЕРВАТОРСКО-РЕСТАУРАТОРСКИ РАДОВИ НА РАДОСЛАВЉЕВОЈ ПРИПРАТИ

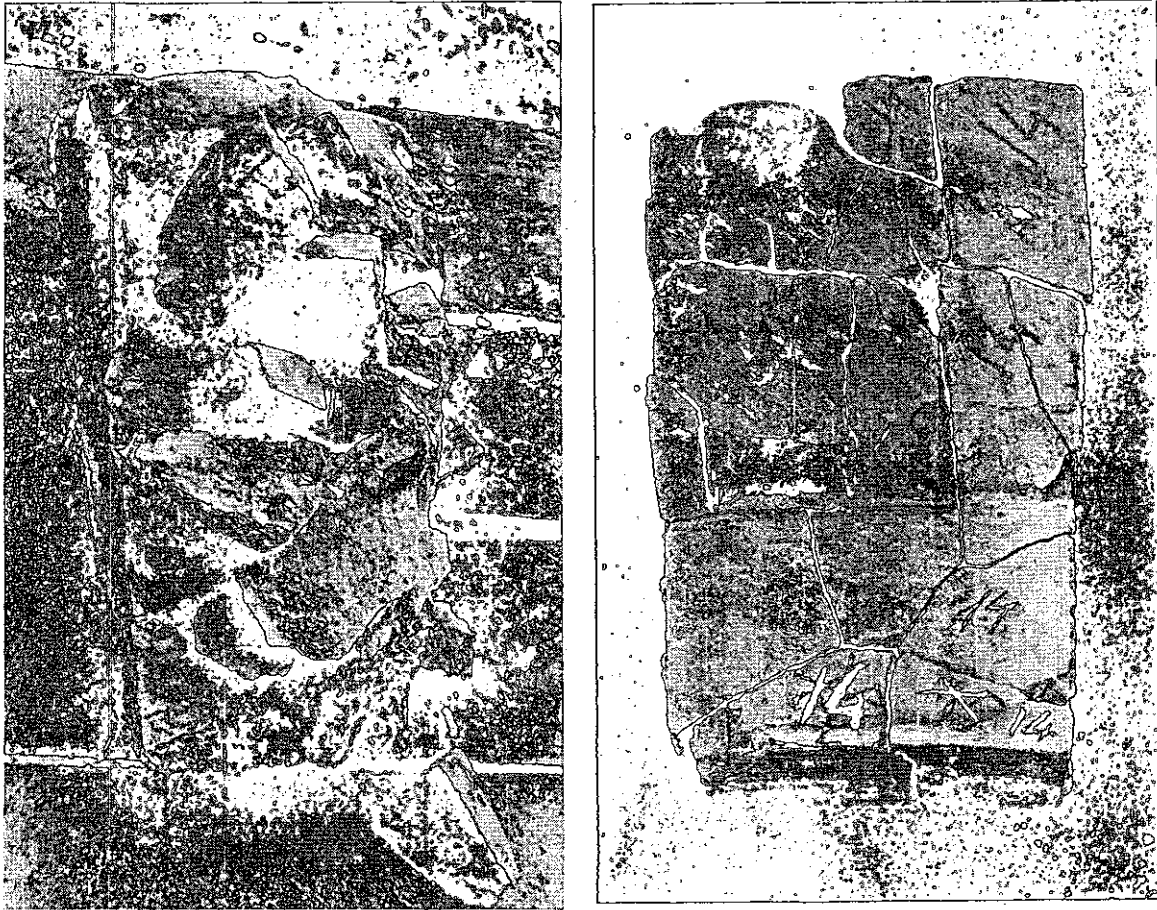
Спољни радови: Већи рад презиђивања изведен је на западном зиду. Овај зид се био распукао од средње бифоре наниже до портала. Услед тога читав један блок испод бифора био се одвојио, налегао на првобитни портал и здружио његове сводаре. Он је сада порушен и президан по читавој

дебљини зида заједно са унутрашњим луком изнад улазних врата.

После скидања малтера са спољних фасада, зидови су на многим местима крпљени, пломбирани, чишћени, јер су фасаде биле негде оштећене од влаге, а негде од ватре. Нарочито су били растресени венци. Фасаде су очишћене, опране и фуговане тонираним малтером.

Луци мермерног портала који је откривен демонтирани су и наново састављени део по део, јер су се сводари били распали у више комада (сл. 104). Један сводар и два венца на које належу луци израђени су изнова. Венци су урађени према оригиналним, сасвим раздробљеним остацима. Плоча из тимпанона, која се после демонтирања сасвим распада, поново је састављена и неколико нових комада је додато. Да би плоча могла да стоји, испод ње је убачен гвоздени носач.

Мала мермерна врата, касније убачена, демонтирана су заједно са испуном од бигра

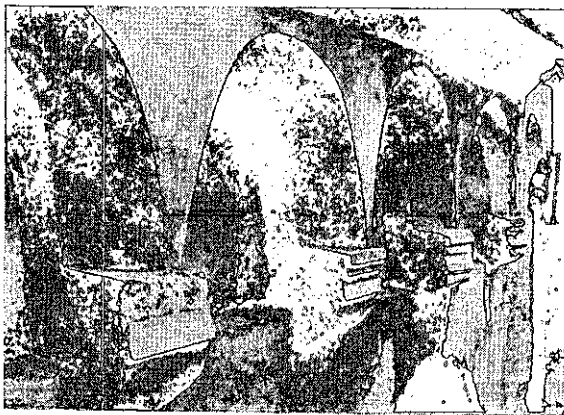

Сл. 104. — Раздробљени сводари са портала приправе краља Радослава у Студеници

између њих и старог портала. И ова мала врата била су већ дотрајала.

Зидови Радослављеве приправе били су споља при дну јако оштећени. Због тога

је некад био подигнут један сокл од ломљеног камена. Но и тај сокл је дотрајао, те је наместо њега израђен други од лишког пешчара. Сокл је висок свега 0,60 м., а

Сл. 105. — Фриз аркадица приправе краља Радослава, омалтерисан и без малтера

Сл. 106. — Улаз у припрату краља Радослава у Студеници у току откривања великог портала

Сл. 107. — Фрагмент фреске из припрате краља Радослава у Студеници, откопан у манастирском дворишту

постављен је једино у циљу заштите објекта, иако га припрата првобитно није имала.

Наместо старог бетонског тротоара, који је постојао око припрате, израђен је нов од каменних плоча; широк је свега 1,0 м. са прилазом ширине 4,0 м.

Унутрашњи радови. Све унутрашње површине су поново малтерисане. Стари дотрајали патос замењен је новим од мермерних плоча. Старе плоче су искоришћене само око 15%. Сви прозори су затворени на исти начин, као и на Богородичиној цркви. Велика улазна врата су такође наново урађена, од храстовине. У унутрашњости Радослављево припрате изложени су, на савремен музеолошки начин, предмети некадање студеничке ризнице.

Сл. 108. — Фрагмент орла из припрате краља Радослава, откопан у манастирском дворишту. Про-нађено је више истих комада